

snuddar vid varandra, och jag kommer på mig själv med att le vid igenkännelsen. Det här är också det jag upplever som den absoluta styrka som studiet av fan-mottagande ger, och det som Wallin Lämsås avhandling också bidrar med: att visa vikten av att läsa texter *tillsammans*, och den styrka som gemenskaper som Tumblr också möjliggör, att ge läsarna ofjätrade möjligheter att genom inte bara skriven text, utan multimodala kombinationer av bilder, skriven text, rörelse och ljud uttrycka såväl genuina som ironiska läsningar av karaktärer och situationer – att visa den glädje, irritation, lycka och trånande som självigenkänning skapar i läsningen av en fiktiv berättelse.

Lars Wallner

***I skyggen av sykdom. Skandinaviske pårørendefortellinger i vår tid*, red. Linda Nesby, Ingri Løkholm Ramberg & Nora Simonhjell, Oslo: Scandinavian Academic Press, 2024, 448 s.**

<https://doi.org/10.54797/tfl.v55i4.64906>

I skyggen av sykdom. Skandinaviske pårørendefortællinger i vår tid, redigeret af Linda Nesby, Ingri Løkholm Ramberg og Nora Simonhjell, er den første antologi, der undersøger pårørendefortællinger i skandinavisk samtidslitteratur og medier. Antologien har som ambition at bidrage til et styrket humanistisk perspektiv inden for pårørendeforskningen. Gennem analyser af litteratur, film og tv-serier, som skildrer oplevelsen af at leve sammen med og tage ansvar for syge partnere, familiemedlemmer og venner, rettes søgelyset mod den pårørendes narrativer. Antologien samler litteratur- og kulturvidenskabelige forskere fra Norge, Sverige og Danmark, men hvad kriterierne for inklusion har været, og om nogen er ekskluderet, virker lidt ugennemskueligt.

Tidligere har Hilde Bondevik og Knut Stene-Johansen (2011) skrevet en fremragende bog om 13 udvalgte diagnoser i et litterært og historisk perspektiv, der stadig står som et højdepunkt inden for den nordiske forskning funderet i fransk tekstteori. Jeg har selv redigeret

en teoretisk-metodisk antologi om narrativ medicin i utdanning, praksis og intervensjoner fundert i den angelsaksiske tradisjon (2021). Der finnes desuden en rekke monografier, senest Linda Nesbys *Sinne, Samhold og Kjendiser. Sykdomsskildringer i skandinavisk samtidslitteratur* (2021).

Den nye interskandinaviske antologi om pårørendefortellinger retter seg imot studerende, vitenskapelig ansatte og aktører inden for humaniora og sundhetssvænet, som er optaget af pårørendeperspektivet i forskning og undervisning. Bogen er desuden møtet på alle pårørende, der ønsker at finne en spejling af eller et nyt perspektiv på egne opplevelser. Den både markerer og understøtter et kulturelt skifte i oppmerksomheten fra patienten til de pårørende uten dog at sette en ny dagsorden for forskningen internasjonalt.

Antologien indledes med en introduksjon til litterær pårørende-forskning ved redaktørene. Sentralt for den overordnede teoretiske ramme står omsorgsetik (Amelia DeFalco, David Morris) og narrativ medisin (Rita Charon, Arthur Frank). Utviklingen fra det veitable-rede begrep *patografier* (patientfortellinger) til det forsøgstvist etablerte begrep *curografier* (pårørendefortellinger) beskrives kortfattet. Etter min vurdering gives der en spinkel teoretisk fundering af den begrepslige nydanning, som næppe vil få nogen indvirkning på den bredere diskussion inden for *medical and health humanities*:

De senere årene har det oppstått en understrøm der sykdomserfaringen formidles fra et annet perspektiv, nemlig den pårørendes. Den pårørende i patografier har vært hyppig til stede og har av og til også skrevet patografien dersom den syke selv har vært forhindret, som ved demens, når barn er syke, eller når den syke hovedpersonen har gått bort. I slike patografier har den pårørende gjerne inntatt rollen som hjelper og en slags formidler. Den pårørende har potensielt både tatt seg av daglig omsorg og stell og gitt stemme og skrift til den syke. Skrivehandlingen har slik også vært en omsorgshandling – og dermed noe som gjerne ligger innenfor det vi intuitivt gjerne betrakter som den pårørendes domene. I patografiene har den pårørende i hovedsak vært en sympatisk hjelpefigur. I de senere årene har pårørende i stadig større grad grepet til pennen for å skildre sine egne erfaringer med pårørenderollen. I slike pårørendefortellinger bestemmes både plottutvikling og personfremstilling av romanenes overordnede

tematikk (Simönhjell, 2023a). Genren er blitt kalt curografi (Nesby, 2023), og betegner det å skrive om omsorg (s. 14).

Ved definitionen af den såkaldte curografi er de teoretiske referencer altså to af antologiens egne redaktører, Simönhjell og Nesby, og endda blot artikler skrevet på norsk. Definitionen savner en teoretisk underbygning og ligner således mere en klassifkation i form af en neologisme, men hvordan curografien på et begrepsligt niveau forholder sig til patografien er stadig uvist. Nesby har selv bidraget til at *udvide* snarere end *udvikle* forskningen i litterære patografier med inndragelse af skandinavisk samtidslitteratur i sin monografi fra 2021. Forskningsbidraget i den nye antologi om pårørendefortællinger består væsentligst i en tilsvarende *udvidelse* af det analytiske potentiale i genrebetegnelsen.

Pårørenderollen fremstilles som en ambivalent figur, der er præget af kærlighed og nærhed, men også af sorg, skam og udmattelse. Indledningen knytter disse erfaringer til strukturelle faktorer som køn, klasse og velfærdsstatens organisering. Den skandinaviske velfærdsmodel beskrives som historisk baseret på privatiseret omsorg, hvor pårørende fungerer som “velfærdsstatens bærebjelker”. Det fremhæves, at mere end 1,5 millioner nordmænd udfører ulønnet omsorgsarbejde svarende til 13.600 årsværk. I den kontekst præsenteres litteraturen som et rum for etisk refleksion. Den kan synliggøre komplekse omsorgserfaringer, som ofte overses i sundhedsfaglige diskurser. Redaktørerne argumenterer for, at skønlitteratur og andre æstetiske udtryksformer har et undervurderet potentiale til at nuancere den kulturelle forståelse af omsorg, identitet og relationer:

Fra et litteraturvitenskapelig perspektiv reiser selve skrivehandlingen knyttet til curografier noen sentrale etiske spørsmål: Hvordan skal man sette seg selv i sentrum i en historie som i en så fundamental grad angår en annen? Hvordan kan man skrive frem sin egen pårørendehistorie, som er et resultat av en nær persons sykdom og kanskje død, uten å fremstå som brutal og selvcentrert? Og rent litterært: Hvordan er det mulig å skrive frem en fortelling som er så betinget av en annens historie? Pasienthistorien ligger som et premiss for pårørendefortellingen. Hvordan balansere disse historiene mot hverandre, men på en slik måte at den pårørendes erfaringer blir stående i sentrum? (s. 17).

Den tidssvarende, teoretiske ramme for disse analyser af kulturelle produkter er postkritisk litteraturteori (Rita Felski, Toril Moi) og affektteori (Eve K. Sedgwick, Sara Ahmed). Postkritik hos Rita Felski, som den formuleres i bl.a. *The Limits of Critique* (2015) og *Hooked* (2020), søger et opgør med den ensidigt mistænkeliggørende læsning og en tilnærmelse til de både affektive og kognitive bånd mellem læser og værk. Hvordan disse i nutiden særdeles toneangivende teorier kan omsættes i en overbevisende tekstanalyse, finder man et flot eksempel på i Silje Haugen Warbergs kapitel.

Antologien består samlet set af 14 kapitler, der har pårørendefiguren som omdrejningspunkt og dækker et bredt spektrum af genrer: romaner, noveller, digte, filmmanuskripter, tv-dokumentarer og grafiske fortællinger.

Linda Nesby analyserer manuskripterne til Joachim Trier og Eskil Vogts filmtrilogi *Reprise, Oslo, 31. august* og *Verdens verste menneske* som selvstændige æstetiske tekster. Kapitlet viser, hvordan pårørenderollen i moderne, urbane netværk forskydes fra en (biologisk) familie til venskab og kærlighed.

Et andet godt kapitel er Ann-Katrine Schmidt Nielsens undersøgelse af danske tv-dokumentarer om gentestning, der viser, hvordan prognostiske teknologier skaber nye narrativer, hvor grænserne mellem patient og pårørende opløses.

Nora Simonhjell foretager en erindringsfilosofisk læsning af Åsne Maria Gundersens roman *Hvis jeg skulle bli borte en gang*. Analysen fremhæver romanens melankolske grundtone, cirkulære komposition og brug af fragmenter til at skildre omsorgsdilemmaer i mor-datter-relationen.

Med en begrebslig nydannelse analyserer Christine Hamm både Tiril Broch Aakres *Mødre og døtre* og Sandra Lillebøs *Tingenes tilstand* som såkaldte meta-patografier. Begge værker undersøger en datters erfaring med en psykisk syg mor og problematiserer moderskabets rolle.

Silje Haugen Warbergs fremragende undersøgelse belyser glædens rolle i pårørendefortællinger om “annerledesbørn”. På baggrund af affektteori (Sarah Ahmed), pårørendeteori (Amelia DeFalco) og postkritik (Rita Felski) viser analysen skarpt og præcist, hvordan litteraturen tematiserer glæde som modkraft til sorg og belastning, og

hvordan den kan rumme omsorgens følelsesmæssige kompleksitet. Spøragsmålet, hun stiller, lyder:

Hvordan fremstiller disse tekstene hva det vil si å forsøke å forstå og forholde seg til 'annerledesbarnas' fremmedartede følelsesliv, og hvilken rolle spiller det man elsker, liker og gleder seg over i denne sammenhengen? (s. 165)

Og konklusjonen er:

Det 'følelsesfremmede' ved barna som ofte omtales som 'annerledesbarn', er både komplisert og problematisk, men det er også en uomgjengelig og viktig del av hva det vil si å inngå i en nær relasjon med et menneske som fungerer annerledes kognitivt (...) Om pårørendefortellingene truer med å forankre identiteten til 'annerledesbarn' i en familierelasjon hvor det utgjør en forstyrrende og tidvis ødeleggende kraft, truer de derfor også med å utfordre flere av våre grunnleggende antagelser om hva subjektivitet, sosialitet og fellesskap er, kan og bør være (s. 188-89).

Hvad Warberg på norsk kalder en "nevroutviklingsforstyrrelse" hos det anderledes barn diskuteres i Danmark for tiden af antropologer og psykologer under betegnelsen "neurodivergens" for at undgå associationen til sygdom.

Ingri Løkholt Ramberg analyserer omvendt børneperspektivet i fortellingen om dobbelte tabserfaringer: død og midlertidig tab af en mor i sorg.

Hele tre kapitler (Peter Simonsen, Katarina Bernhardsson og Christian Lenemark) fokuserer på demensfortællinger i skandinavisk samtidsliteratur og børnebøger. Analyserne viser, hvordan demens skaber etiske dilemmaer og identitetsbrud i omsorgsrelationer.

Cecilia Pettersson analyserer mor-datter-relasjonen i Trude Lorentzens *Mysteriet mamma* og Helene Rådbergs *Mammajournalerna*. Kapitlet tematiserer skam, tabu og ombytning af roller i denne relation, og det diskuterer idealet om den "gode datter" i lyset af feministisk teori.

Morten Auklend læser Tomas Tranströmers dikt "Örnklippan" som omsorgsposi og argumenterer for en curografisk tilgang til lyrik.

Analysen af Tranströmer er god, men også her bliver jeg usikker på, hvad den curografiske tilgang på et teoretisk niveau indebærer.

To kapitler (Aasta Marie Bjorvand Bjørkøy og Sunniva Solhaug Fjellidal) belyser unge og søskendes erfaringer med selvmord og psykisk sårbarhed. Litteraturen fremhæves som en sundhedsfremmende ressource gennem fælleslæsning (shared reading) og biblioterapi i kontekst af grundskolen.

Annemette Bach Hedeby og Lasse R. Gammelgaard kritiserer i det sidste kapitel reduktionismen inden for psykoedukation og foreslår skønlitteratur som supplement. Formålet med kapitlet virker lidt vagt, og det er næsten ufrivilligt komisk, når der optræder en sætning som denne med en parentetisk bemærkning om hele antologiens anliggende:

Pårørendes ageren i disse bøger er et underudforsket felt (hvilket vel er en hovedpointe bag hele denne bog), men hvor bøgerne kan give indsigt i oplevelser med psykisk sygdom set indefra, så kan de i mange tilfælde i lige så høj grad vise, hvad det vil sige at være pårørende, samt hvilke dilemmaer man som pårørende står over for (s. 424).

Olaug Nilssens efterord reflekterer over magt, etik og sprog inden for en litteratur, der på norsk kaldes "virkelighedslitteraturen" og i Danmark overvejede "autofiktion", understreger behovet for fortsat synliggørelse af pårørendes erfaringer. Hun fremhæver litteraturens dobbelte funktion som æstetisk form og politisk-aktivistisk kraft.

Det er min vurdering, at antologien bidrager væsentligt med flere gode læsninger af skandinavisk samtidslitteratur og -kultur, men den teoretiske referenceramme hos redaktørerne virker for begrænset og de enkelte kapitler for varierende i deres anliggender til, at bogen for alvor vil kunne flytte forskningen i en international sammenhæng. Antologien stiller sig derimod fint ind på rækken af bogudgivelser inden for det nordiske område.

Anders Juhl Rasmussen